

БАБИЛӘР ҺӘРӘКАТЫ ВӘ ЗӘРРИНТАЧ ГҮРРӘТҮЛЕҖН

УЛУ ЧӨФӘР ЧАББАРЛЫНЫН ВӘ ӘБУЛФӘЗ ЕЛЧИБӘЈИН МҮГӘДДӘС АДЛАРЫНА СЕВКИ ВӘ САҖҒЫ ИЛӘ

ЈАШАР ТҮРКАЗӘР

(әввәли 2 ијун
тарихли сајында)

1848-чи илин орталарында, бабиләр, башда Таһирә вә Молла Мәһәммәд Әли Барфурулум олмагла, Мазандаранын Шаһруд шәһәри јахынлыгында јерләшән, Бедәшт кәндинә кәлдиләр. Бедәшт кәндиндәки јығынчагларда онлар дејирдиләр ки, јени пејғәмбәрин дәврү башлајыб, көһнә ганунлар вә "Шәриәт" өз күчүнү тириб. Буна көрә дә кәндлиләр мүлкәдарларын гаршысында бүтүн веркиләрдән, бијардан вә мүкәлләфијәтләрдән азаддырлар. һөкүмәт бабиләрин тәблиғатындан горхуја дүшәрәк Бедәштә гошун көндәриб бабиләрин јығынчагыны дағытды. һөкүмәт Таһирәни һәбс етмәк истәмиш, фәгәт, Баһаулла ады илә бүтүн дүнијада таныначәг Мирзә һүсејн Әли ону хилас етмишди.

1848-чи илин сентјабрында Мәһәммәд шаһ вә октябр ајында тахта онун оғлу, Нәсрәддин шаһ (1831-1896) чыхды.

Бабиләр һакимијәтдоки гарышыглыгдан истифаде едәрәк Мазандаранын Барфуруш (индики Бабул) шәһәри тәрәфдә јерләшән Шейх Тәбәрсии зијарәткаһи јахынлыгындакы галада үсјана башладылар. Үсјана Молла Мәһәммәд Әли Барфурулум вә 18-ләрдән бири олан, Бабын Бабулбаб (гапынын гапысы) адландырдыгы Молла һүсејн Бәшрүјә рәһбәрлик едирди. Үсјанын рәһбәрлији һүсуси мүлkiјәти ләғв етмиш вә "үмуми газан" принципинә кечмишди. Мүлкәдарлар вә мүртәчә руһаниләр һөкүмәтә мадди вә мәнәви јардым кәстәрирдиләр. Руһаниләр бабиләрин һаггында јалан вә бәһтан ујдураг дејирдиләр ки, бабиләр тәкчә маллары јох, һәм дә гадынлары үмумиләшдирир вә бунунла да әхлагсызлыг јайырлар. Үсјанчыларын үстүнә бир нечә дәфә гошун көндәрилмәјинә бахмајараг, үсјанчылар онлары дармадагын етмишди.

1849-чу илин февралында баш вәзир Әмир Низам Мирзә Тағы хан Русиянын Теһрандакы сәфири кнјаз Долгорукијә дејиб ки, онун фикринчә, бабиләрин сајы јүз минә чатыб.

1849-чу илин мајында үсјанчыларын үстүнә шаһ әмиси Мәһдигулу Мирзәнин башчылыгы илә он минлик гошун көндәрди. Галада 250 нәфәрлик үсјанчы дәстәси галмышды. Мәһдигулу Мирзә "Гуран" а әл бәсәндан сонра мугавимәти дајандыран үсјанчылары хаинчәсинә гәтлә јетирди. Үсјандан һеч бир из галмәсәсү үчүн Мәһдигулу Мирзә галаны дағытмаг өмри верди. Шейх Тәбәрсии үсјанынын шәһидләри арасында Таһирәнин језнәси Молла Мәһәммәд Әли Гәзвини дә вар иди.

1850-чи илин мајында Зәнчанда бабиләрин үсјаны башлады. Шәһәрин доғу һиссәси үсјанчыларын, багы һиссәси исә һөкүмәтин әлиндә

иди. Үсјанда он беш мин баби, сәнәткар, кәндлиләр вә бир чох тачирләр иштирак едирди. Үсјана Зәнчан бабиләринин башчысы Молла Мәһәммәд Әли, тачир һачы Абдулла, чәрәкчи һачы Абдулла, дәмрчи Казым, Дин Мәһәммәд вә Мәшәди Сүләјман рәһбәрлик едирди. Үсјанда кишиләрлә јанашы гадынлар да иштирак едирди. Онлар үсјанчыларын палталарыны јујур, хәрәкләрини биширир вә һәтта дејүшүрдүләр. Онларын арасында 19-20 јашларында бир гыз вар иди. О, јахшы әт минири, гылынч ојнадыр, түфәнк атырды. Онун ады бәзи мәнбәләрдә һөкүмә, бәзи мәнбәләрдә исә Зәјнәб јазылыр. Фәгәт, халг она икидлийинә көрә Рүстәм Залын шәрәфинә Рүстәмә (бәзи мәнбәләрдә Рүстәм Әли) адыны вермишди. Молла Мәһәммәд Әли ону өзүнә кәмәкчи тәјин етмишди. Рүстәмә дејүшүн ән гызгын јериндә көрүнүр вә чох вахт командалыгы өз үзәринә көтүрүрдү. О, европалылары өз икидлийи илә мафтун етмишди вә онлар Рүстәмәни "Иранын Жанна Д'Аркы" адландырмашдылар.

Үсјанларын гаршысыны алмаг үчүн баш вәзир Мирзә Тағы ханын тәкиди илә Нәсрәддин шаһ, Бабын едам едилмәси үчүн фарман верди. 1850-чи ил ијулун 9-да Тәбриздә, шәһәр мейданында Сејид Әли Мәһәммәд Ширази Бабы күлләләдиләр. Бабы Самхан ады бир забитин командалыг етдији ермәни алајы едам едиб. Мирзә Тағы ханын арзусу баш тутмады. Халг Бабын өлүмүнү көрсә дә инанмады. Чәмаат данышырмаш ки, гејби-кәбир (бәјүк гејб) гуртарды вә гејби-сәчир (кичик гејб) башлады. Тезликлә Саһибәззаман зүһур едәчәк.

Бабын өлүмү Зәнчан үсјанчыларынын јени дејүшләрә атырды. Декабрда, дејүшләрин бириндә Рүстәмә шәһид олду. Шаһ үсјанчыларын үстүнә 30 минлик гошун көндәрди. Гүввәләр тән дејилди. 1851-чи ил јанвар ајынын әввәлләриндә Молла Мәһәммәд Әли ағыр јараланды вә јанварын 15-дә шәһид олду. Ордунун командалыгы Мазандаран үсјанында олдуғу кими, "Гуран" а анд ичийб, сөзүнә әмәл етмәјәрәк тәслим олмуш үсјанчыларә диван тутду. Иран забитләри сонралар да бу үсулдан истифаде едирдиләр. һөкүмәт мәмурлары Таһирәнин Зәнчанда олдуғу куман едәрәк ахтарырдылар вә көрүнүр ки, Рүстәмә илә сәһв салмышдылар. Беләликлә, бабиләрин даһа бир үсјаны мәғлубијәтә уғрады. Онлар 1851 вә 1852-чи илләрдә Зәнчанда јенидән үсјан галдырмаға чәһд кәстәрдиләр, фәгәт, баш тутмады. Үмумијәтлә, 1848-чи илдән, 1852-чи илә гәдәр бабиләрин он үсјаны олмушду. Бу үсјанларын 3-нә Таһирә башчылыг етмишди.

1852-чи илин биринчи јарысында Таһирәни һәбс едиб Теһрана көтирдиләр. һәмин дәврдә Бабын вурғуну олан кенерал Сүләјман хан Әфшары һәбс едәрәк гәддарлыгга едам етдиләр.

(Арды вар)